

ÇAĞDAŞ KENTTE HALK BİLİMİ VE YENİ BİR SOSYAL GRUP: TİKİLER

Folklore in Contemporary City and A New Social Group : Tiki's

Derya Filiz KORKMAZ*

ÖZET

Kır nüfusunun azalıp kentleşmenin yaygınlaşması, bu süreçte halk bilimine getirilen yeni yorum ve yaklaşımlar, halkbiliminin dikkatinin şehre doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu çalışmada çağdaş kentteki tüketim ilişkilerinin oluştuğu ve "Tiki" diye isimlendirilen grubun özelliklerihalk bilime konu olan malzemeler açısından incelenmiştir.

İnceleme neticesinde "Tiki" grubunun kendine özgü gelenek ve iletişim dili oluştuğu, kıyafet ve mekân seçimi ile diğer gruplardan ayrıştığı tespit edilmiştir. Bu ve örnekleri çoğaltılabilecek birçok grup, halk biliminin şehir temelli çalışmaları için yeni malzemeler yaratmaktadır. Bu bağlamda halk bilimi köydeki yaşlı insanların hafızalarında kalmış sözlü kültür öğelerini derlemenin yanı sıra günümüz dünyasına ve kentlere doğru uzanan bir ağıllımla ufkunu genişletmelidir.

Anahtar Kelimeler

Grup kültürü, grup folkloru, çağdaş toplum ve halk bilimi, Tiki.

ABSTRACT

The facts that rural area population decreases and urbanization becomes widespread and new comments and approaches brought to folklore within this process have given rise to the attention of folklore to edge towards the city. In this study, the characteristics of the group, named as "Tiki" that the consumption relations in the contemporary city created, have been examined in the materials subject to folklore.

As a result of the investigation, it has been determined that Tiki Group is acquiring a different character than the other groups by forming their peculiar tradition and communication language and by selection of clothes and places. Several groups whose samples may be increased like this, create new supplies for the city based studies of folklore. In this context, folklore broadens its horizon with an expansion lying towards to our present world and cities besides compiling verbal cultural elements embedded in the old people's mind of the village.

Key Words

Group culture, group folklore, contemporary community and folklore, Tiki.

Bu yazının amacı son birkaç yılın moda tabiriyle tiki olarak adlandırılan yeni bir sosyal grubun özelliklerini halkbilimi açısından ele almaktır.

Halkbilimi çalışmaları XIX. Yüzyıldan bugüne gelinceye kadar halkbilimine bakışımı, teorilerini sürekli geliştirmiştir. Yüzyılımızda köylü nüfusunun azalması ve dolayısıyla kent nüfusunun artması önceleri halkbilimcileri alanın daraldığı yönünde endişelendirmiş daha sonra kent folkloru kavramı üretilerek

folklor çalışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. (Oğuz: 2001, 46) Değişim, halkın kültürün ve folklorun yeniden tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Kültür kavramı, bu doğrultuda sosyal bilimlerin hemen her alanında farklı açılardan ele alınmış, disiplinler bu kavramı kendi bakış açısına göre değerlendirmiş, bundan dolayı da kültür kavramıyla ilgili çok sayıda tanım geliştirilmiştir.

Kültür için verilen tanımlardan bir

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Öğrencisi.

kaçı şunlardır: “Geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler”, “paylaşılan değerler ve anlamlar”, “bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara yol açan deneyimler”, “davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü”. (Kağıtçıbaşı 2000: 37) Tanımlardaki ortak noktalara baktığımızda kültürün oluşması için öncelikle duygu, düşünce birliği ve bu birlikteliği yaşatan ritüelleri paylaşan bir grup göze çarpar.

Geçmişten günümüze gelinceye kadar her dönemde farklı sosyal gruplar ve kültürel yapılanmalar oluşmuştur. Son birkaç yüzyıldan itibaren bu farklı grupların yoğun olarak bulunduğu mekanlar kentlerdir. Kentleşmeyle birlikte birbirinden oldukça farklı yapılarda sosyal gruplar oluşmuş, bu sosyal gruplar üretimleri, tüketimleri, sosyal ilişkileri, alışkanlıkları, iletişim kodları, davranış kalıpları açısından farklı eylem birlikleri doğurmuştur. Özellikle kentleşme ile birlikte gelişen sosyal sınıfların doğurmuş olduğu kültürel daireler, halkbilimi ve halkbilimciler açısından incelenmesi gereken bir alandır düşüncesindeyim. Nerde ve ne zaman bulunursanız ordaki sözlü gelenek folklorüdür (Ütley 2005:32) gibi yeni folklor yaklaşımları doğrultusunda halk ve grup kavramlarına yeni tanımlamalar getirilmesi bu tür incelemelerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu tanımlamalardan biri de Alan Dundes tarafından yapılmıştır. Dundes, halkı en azından bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubu olarak ifade eder ve halkı oluşturan grubu, ‘Grubu birbirine bağlayan faktör bir meslek, dil veya din olabilir. Ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise herhangi bir sebebe bağlı olarak

oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır. Teorik olarak bir grup en az iki kişiden oluşmak zorundadır, fakat çoğu gruplar daha fazla kişiden oluşurlar.’ (Dundes 2003:10) ifadelerini kullanarak açıklar. Bu yaklaşımlardan hareketle halk biliminin yeni çalışma sahalardan birinin de grup folkloru olduğu/olması gerektiği ileri sürülmüştür. Örneğin Americo Paredes, ‘Amerikan halk bilimcilerinin disiplinlerinin özellikle özel grupların yani yaş grupları, mesleki gruplar, ülkenin belirli bölgelerinde yaşayan gruplar, millî ve etnik grupların incelenmesi’ olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. (Bauman 2005:74) Bu çerçevede halk bilimi çalışmaları kır ve köy çalışmalarının yanı sıra, kentlere doğru uzanan yeni bir açılma kavuşmuştur.

Bu yaklaşımlar etrafında ve halk biliminin şehir temelli açılımları doğrultusunda çalışmamın amacı, kent ortamında oluşan ve toplumun belirli bir kesimi tarafından “tiki” olarak adlandırılan grubun sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve dil özelliklerini belirterek halk bilimi açısından değerlendirmektir.

Tiki sözcüğünün anlamıyla ilgili olarak sözlüklerde yer alan belirgin bir tanım olmamakla beraber, sözcükle ilgili olarak sözlük içerikli çeşitli web sitelerinde aşağıdaki yorumlar yapılmaktadır:

www.eksisozluk.com sitesinin ‘e daemon’ rumuzlu kullanıcısı tiki ya da tikky’yi ‘acınası, özenti dolu yurdum insanı türlerinden biri’ olarak; Ceep rumuzlu yazarı ‘kendi kazanmadığı parayla hava atıp futursuzca harcayan kimse, marka budalası’ olarak; stereolag rumuzlu kullanıcısı ‘kelimenin kökeni bilinmemekle beraber, alt kültür, çok para ve feodal kökenli ailenin tahsilli, yeni

neslini tasvir için kullanılan deyim' şeklinde, lose rumuzlu yazarı 'ingilizceleri bilimüm marka isminden ibaret eblekler', Uneath isimli kullanıcı 'bazı markaları üniforma haline getirmiş insan topluluğu' İnsensitive isimli kullanıcı ise bu grubu 'tikiler kararlaştıırıp, aynı giyinmekten büyük haz alan kişilerdir.' diye tanımlıyor.

Konuyla ilgili ilk yorumum yapıldığı 07.08.1999 yılından beri 242 yazar tikiler hakkında yorumlarını yazıyor. Benzer içerikli bir başka web sitesi olan www.itusozluk.com 'da ise 2004 yılından itibaren 89 yorum yapılmış. Bu yorumların ortak noktasının tiki diye tanımlanan gruba olumsuz ve alaycı bir tavırla yorumlamak suretiyle eleştirmek olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki tanımlamalar ve gözlemlerim sonucunda tiki'ler olarak adlandırılan bu grubun özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Tiki'ler olarak adlandırılan grubun mensupları 15 ile 25 yaş arasındaki lise ve üniversite öğrencileridir. Genellikle özel lise ve üniversitelerde eğitim görürler.

Bu grubun en önemli özelliği marka bağlılığı ve etiket düşkünlüğüdür. Tikilerin kişilik ve kimliklerini yansıtmada kullandıkları temel göstergeleri, tercih ettikleri markalardır. Öyleki bu markaları üniforma haline getirmiş, giyim tarzlarıyla diğer gruplardan ayrışabilir bir nitelik kazanmışlardır. Bu markalardan başlıcaları ayakkabıda; Timberlend, Harley Davidson, Buffalo, üst giyimde Lacose, Paul Shark, Armani, Tommy, Barbour Mont, Diesel kot sayılabilir. Bu markaları sadece bir giyim enstrümanı ya da modayı takip ettiklerinin göstergesi olarak değerlendirmek yanlışır.

Markalar onların rahat ve salaş giyimlerinin ortak noktasıdır. Bu giyim tarzı onların duyuş ve düşünüşlerinin de temel niteliklerini yansıtmada açısından önemlidir. Ülke içerisindeki sosyal ve siyasal olaylara karşı oldukça tepkisiz ve tarafsız bir yönleri olan tikilerin, kendi çevrelerinde kurdukları bir alemde yaşadıkları gözlemlenmektedir.

Genellikle büyük şehirlerde karşımıza çıkan tikiler, boş zamanlarını lüks alışveriş mekanlarında ve bu mekanların çevresindeki kafelerde geçirirler. Ankara'da Arjantin Caddesi, Bahçelievler 7. cadde İstanbul'da Cadde Bostan (tikilerin değımiyle cadde), Ak Merkez, Bağdat caddesi, Etiler bu mekânlardan birkaçıdır. Mekân oldukça önemlidir. Çünkü her sosyal grubun kendi değerlerini yansıttığına inandığı belirli bir alan vardır. Bu alan grubun değerlerinin korunduğı, yaşandığı ve grubun diğer üyelerine tanıtıldığı özel yerlerdir. Farklı sosyal sınıflardan gelmiş olan kişileri aynı mekanda görmek oldukça zordur. Mekân sahipleri de bu noktada seçicidir. Mekânlarının belirli kişiler tarafından bir buluşma noktası olarak seçildiğinin farkındadırlar ve bunu çoğunlukla koruma düşüncesiyle hareket ederler. Aksi takdirde bu özelliklerini yitirecek dolayısıyla ticari zaafa uğrayacaklardır. Bu açılardan bakıldığında tikilerin buluşma noktaları ortak özellikler gösterir.

Konuşmalarında kendilerine has bir üslup geliştirmişlerdir. Jest ve mimiklerin sözü tamamlayıcı bir unsur olduğu düşünülürse yalnızca sözlerde değil jest ve mimiklerde de farklılıkların görmek mümkündür. 'Piyasa yapmak, oha falan olmak, böö gelmek, kal gelmek, yıkılıyooo' gibi farklı veya yeni olu-

şan söz kalıplarını kullanırlar. Konuşurken özellikle fiillerdeki ünlü harfleri uzatarak, daha çocuksu bir hava ile 'ne yapıyooon? Hastayım.' gibi vurgu yaparlar. Genellikle uygun olsun olmasın bir çok sözcüğün sonuna yapmak fiilini getirerek cümle kurarlar. Bu özellikleriyle tikiler yerel ağızları dalgaya alan bozuk bir Türkçe içine serpiştirilmiş yabancı sözcüklerden oluşan bir alt dil oluşturmuşlardır. Ancak dikkat edilmesi gereken temel nokta kullanılan kaba sözcüklerin kalıplaşmış olmasıdır. Örneğin "oha" ifadesi yalnız başına kullanılmaz, bu şekilde kullanıldığında tikilercede kaba ve hakaret anlamı içerir. Ancak kalıp halinde kullanıldığında bu farklı bir anlam yapısı kazanmaktadır.

Tikilerin hayata bakışlarını, davranışlarını, hayat felsefesini reddedip, kendilerini o grubun dışında hissedenler eleştirilerini atasözleri ve deyimleri değiştirerek tikilerin yaşam felsefesini özetleyecek söz kalıpları oluşturmuşlardır. Tiki Atasözleri diye sık sık kullanılan bu ifadelerden birkaçı şunlardır:

Kal gelecek yerden tavuk esirgenmez
Bahtsız deveyi Bağdat caddesinde ma-
ganda dövermiş
Sakla pumayı gelir zamanı
Markanı söyle sana arkadaşımı söyleye-
yim
Hacı hacıyı Mekke'de, tiki tiki'yi cadde-
de bulur
Ortama akacak tiki caddede durmaz
Alışmadık götte Diesel durmaz
Tikinin ölümü Ak Merkez'den olsun.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta; bu sözlerin tikiler tarafından kullanılmadığı, onları eleştiren kişiler tarafından tikilere mal edildiğidir. Ata-

sözlerinin çağdaş kent ortamında bu şekilde karşımıza çıkması doğal bir durumdur. Çağdaş kent, geleneği kendisi için kabul edilebilir bir şekilde sokar. (Buğra 2005:75) Ancak burada farklı bir yapı söz konusudur. Buradaki atasözleri kent ortamında yaşamaktan ziyade bir alaysama nedenidir.

Atasözleri, geleneğin korunup gelecek nesillere aktarıldığı en sabit sözel dokulardan biridir. Ancak değişimin nedeni, ifade edildiği grubun toplum tarafından algılanışıyla ilişkilidir. Kent ortamında kendilerini diğer insanlardan çeşitli açılardan ayıran tikileri toplumun diğer kesimleri çeşitli şekillerde eleştirmektedir. Bu eleştiriyi, eleştiriyi yaptığı kişilerin yaşam tarzlarına uygun bir şekilde büründürerek sunmak, alaysama'yı belirginleştirmek için daha uygun bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Bu atasözlerinde parodi unsuru belirgindir ama parodi atasözleri aracılığıyla atfedilen gruba yöneliktir. Toplumun kabul görmüş yaşam tarzının dışında bir tarzı kabul ederek, genel yapıdan ayrılan bu gruba yöneltilen eleştiriler, atasözlerinin yeni bir formda sunumunu sağlamıştır.

Çeşitli internet sitelerinde tikilerin yaşam biçimiyle ilgili aşağıda vereceğimiz veya benzeri nitelikte cümleleri bulmak mümkündür: 'Solaryum hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Hiçbir maddi gelirleri olmasa da görünür her yerlerinin marka olması için sonsuz çaba harcarlar. Dedikodusuz bir hayat onlar için çok bayattır. Son model cep telefonu sahibi değillerse hayata küser, dışarı bile çıkmak istemezler. Zira en yakın kız arkadaşında son model, en küçük cep telefonu vardır. Ayrıca cep telefonları en güncel şarkının melodisiyle çalmalıdır. Yeni yıla Uludağ'da girmez-

lerse yıllarının kötü geçeceğine inanırlar. Okudukları kitapların sayısı 10'u geçmez. Allah akıl dağıtırken, Beymen'den alışveriş yaptıkları için geç kalmışlardır. Özel okullara gidip her sınıfta 3 yılda bitirir ve özel okulların adım kötüye çıkartmakta bir numaradılar.' (www.eksisozluk.com) Ancak gözlemlerime göre tikiiler, üniversite eğitiminin bitiminden itibaren, tüketicilikten üreticiliğe geçerken zihinsel devrim yaşamaktadırlar. Kamu veya özel herhangi bir kurumda çalışmaya başlayanlar yıllar boyu devam ettirdikleri alışkanlıklardan vazgeçmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durumun temel nedeninin geçmişteki ortamdan ayrılmaktan kaynaklandığına inanmaktayım. İnsan sosyal bir varlık olmasından dolayı bulunduğu veya mensup olduğu grup içerisinde kendinden beklenenleri yerine getirmek durumundadır. Farklı bir birliktelik ortamı grubun üyelerine yeni sorumluluklar ve yeni görevler yükleyecektir. Bu durum, kimlik değişimine neden olacak; değişim kişinin konuşmasına, gülmesine, esprilerine, giyim tarzına kadar hayatın her alanında kendini gösterecektir. Daha önce bulunduğu grup içerisinde kendine belirli bir yer edinen bu kişiler yeni yaşama alanlarında aynı davranışları sergiledikleri takdirde grup tarafından öteleceklerinin farkına varırlar. Yeni grubun değerlerini benimseyip kendilerini kabul ettirme çabasına girerler. Bu yapı tiki olarak adlandırılan kişilerin, grubun dışına uzun süreli çıkmak durumunda kalan hemen tüm üyelerinde kendini gösterir. Gruptan ayrılan kişi yalnız kaldığından ailenin, çevrenin, toplumun baskısını daha fazla hisseder ve değişimden kurtulamaz. Bundan dolayı belirli bir yaşın üzerinde tiki olarak

adlandırılan kişileri görmek mümkün değildir.

Toplumlar kendilerini korumak ve kültürel değerlerini gelecek nesillere aktarmak amacıyla çeşitli normlar oluşturmuşlardır. Sosyal-siyasal şartların değişimi, ticaret, radyo televizyon gibi iletişim araçları, sınırların kalkması toplumlara yerel kültürlerini korumalarını zorlaştırmaya ve yeni yapılanmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tarihin hemen her döneminde ve her coğrafyada baskın kültürler diğer kültürleri etkileri altına almıştır. Farklı değer yargılarını kabul edenler ve toplumun istek ve beklentilerinin dışında hareket edenler ilk etapta çoğunluk tarafından reddedilmiş, bu kabullerin toplumun diğer kesimlerince kabulüne dek ayrı bir sınıf olarak ele alınmışlardır. Ancak bu süreç çoğu zaman uzun bir zaman dilimi aldıgından, toplumda sürekli ayrı bir sınıfsal yapılanma ve bu yapıya karşı duran halk kitlesi oluşmuştur. Bugün ülkemizde tiki olarak adlandırılan grubun durumunu da bu bağlamda incelemek mümkündür.

Ülkemizde 1980'li yıllardan sonra gelişen liberal ekonomi ve dışa açılma politikası, yeni zenginlerin oluşmasına ve bu kişilerin farklı bir yaşam standardı geliştirmesine neden olmuştur. Ancak benzer bir grup kimliği Cumhuriyet öncesinden itibaren kendini gösterir. Özellikle Fransız etkisinin görüldüğü XIX. Yüzyıl sonları ve XX. Yüzyıl başları Osmanlı'sında Tanzimat Edebiyatı'yla birlikte eleştirilere tabi tutulan, hayatı yalnızca zengin konaklarda ve Avrupa'nın lüks sokaklarında gören uçarı zengin tipler, daha sonraları kendilerini Servet-i Fünun, Fecri Ati dönemi romanlarında göstermişlerdir. Konuşmaları esnasında

genellikle tam olarak bilemedikleri bir Fransızca'yla süslenmiş cümleleri tercih eder ve özellikle Anadolu olmak üzere Osmanlı'nın geniş topraklarında yaşayan hemen tüm insanları alaysamalı bir tavırla hareket ederlerdi. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte edebi eserlerde bu tiplerden ziyade yeni Cumhuriyetin beklentileri doğrultusunda farklı temalarda eserler yazılmaya başlanınca bu grup kısmen gözden kaybolmuştur. Ancak genellikle asıl tema olmamakla birlikte birçok eserde bu tür grupların varlığından bahsedilmiştir.

1945 ve sonrasında hız kazanan sanayileşmeye yönelik çabalar, eğitim, sağlık imkanlarından faydalanma isteği; işsizlik problemi köyden kente göçü hızlandırmıştır. 'Kitle kültürünün ön planda olduğu köy ortamından kentsel yapılanmaya geçişle birlikte de bireyselleşme ve farklı sınıfsal yapılanmalar ortaya çıkmıştır. 1980'ler ve sonrasında devam eden süreçte 12 Eylül Askeri darbesinin yarattığı siyasi ve sosyal ortam, darbe sonrası uygulanan kapitalist ekonomi modeli, gelişen medya sektörü ve küreselleşen dünya düzeni gibi etkilerin tesiriyle yeni ve bilinçsiz orta sınıf doğmuştur.' (Türker, www.yaziyaz.com/80ler/80.doc) Böyle bir ortamda dünyaya gelen, yetişen ve bugün tiki diye tanımladığımız sınıfı oluşturan bireyler, yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü siyasetten uzaklaştırılmıştır. Bu grup, kimlik bulma ve sergilemede temel yöntem olarak, dahil oldukları arkadaş gruplarında tüketim alışkanlıklarını sergilemeyi ve marka tutkusuyla aşırı tüketim yapmayı benimsemişlerdir. Tüketim ürünlerinin artmasıyla birlikte tüketilen ürünle özdeşleşen gruplar kendini göstermeye başlamıştır.

Sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkan bu yapı, halkbilimi açısından özellikle yeni bir iletişim dilinin, sosyal mekanın, giyim-kuşam kültürünün oluşması açısından önem taşımaktadır.

Elde ettiğim bu bilgiler ışında tiki diye isimlendirilen topluluğun giyim tarzından, konuşma dili ve iletişim kodlarına, mekan seçiminden, değer yargılarına uzanan nitelikleriyle bir grup oluşturduğu, bu grubun ise halkbiliminin çağdaş kentte üretilen malzemeyi incelemesi gerektirdiğini savunan yaklaşımları destekler nitelikte olduğunu söyleyebilirim. Bu bağlamda halkbilimi köyde oluşan ve yaşlı insanların hatırlarında kalan malzemeleri derlemenin ötesinde, günümüzde kent ortamında güncel olarak oluşmakta olan dinamik bir alandır. Çünkü çağdaş kent de, halkbiliminin ilgi alanına giren kendine özgü geleneklerin olduğu, söz kılıpları, ritüel ve uygulamaların yaratıldığı önemli sahadır.

Kaynakça

- Bauman, Richard (2005), "Halkbiliminin Farklı Kimliği ve Sosyal Tabanı", Çev: Evrim Ölçer Öziiner, *Halk Biliminde Kuramlar Yaklaşımlar 2*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara
- Duntes, Alan. (2003), "Halk Kimdir", Çev. Metin Ekici, *Halkbiliminde Kuramlar Yaklaşımlar*, Milli Folklor Yayınları, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem.(2000) *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile Evrim*, Yayınevi, İstanbul.
- Oğuz, Öcal (2001), "Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Sürecinde Türk Halkbilimi", *Milli Folklor*, Ankara S.52, s46-49
- Türker (2004) www.yaziyaz.com/80ler/80.doc
- Utkey, Francis. (2005), "Folklorun Tanımı", Çev: Tuba Saltuk Özkan, *Halkbiliminde Kuramlar Yaklaşımlar 2*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara
- www.eksisozluk.com
- www.itusozluk.com